

CONSEMNĂRI PRIVIND POPULAȚIA EVREIASCĂ DIN SPAȚIUL CARPATO-NISTREAN

*

RECORDS ON THE JEWISH POPULATION IN THE CARPATHIAN-DNIESTRIAN AREA

*

DOCUMENTS RELATIFS À LA POPULATION JUIVE DANS LA RÉGION CARPATHO-NISTÉRIEURE

dr. Alexandr ROITMAN¹

Rezumat: *Populația evreiască a început să se stabilească în spațiul românesc mai ales în perioada medievală târzie. Informațiile despre această etapă provin din relatările călătorilor străini, hrisoavele domnitorilor și lucrările cărturarilor și funcționarilor ruși. Aceste surse permit evaluarea numerică, activitățile economice și viața cotidiană a evreilor în Moldova istorică. Deși relatările reflectă adesea stereotipuri și opinii subiective, ele oferă o perspectivă valoroasă asupra condițiilor sociale și juridice ale comunității evreiești. Legislația vremii, deși neunitară, a influențat drepturile evreilor și a determinat un aflux al acestora în Basarabia după anexarea rusă. Dimitrie Cantemir oferă una dintre primele descrieri detaliate ale diversității etnice în Moldova, menționând rolul comercial al evreilor în societate.*

Cuvinte cheie: *evrei, Moldova, populație, medieval, legislație, Basarabia, Imperiul Rus.*

*

Abstract: *The Jewish population began settling in the Romanian territories primarily during the late medieval period. Information about this stage comes from foreign travelers' accounts, princely charters, and works by scholars and Russian officials. These sources allow assessment of the Jewish population's size, economic activity, and daily life in historic Moldavia. Although these accounts often reflect stereotypes and subjective opinions, they provide valuable insight into the social and legal conditions of the Jewish community. The legislation of the time, though not unified, influenced Jewish rights and led to an influx in Bessarabia following its annexation by Russia. Dimitrie Cantemir offers one of the first detailed descriptions of ethnic diversity in Moldavia, highlighting the commercial role of Jews in society.*

Keywords: *Jews, Moldova, population, medieval, legislation, Bessarabia, Russian Empire.*

*

Résumé: *La population juive a commencé à s'installer sur le territoire roumain principalement à la fin du Moyen Âge. Les informations sur cette période proviennent des récits des voyageurs étrangers, des chartes princières et des travaux des érudits et fonctionnaires russes. Ces sources permettent d'évaluer le nombre, l'activité économique et la vie quotidienne des Juifs dans la Moldavie historique. Bien que ces récits reflètent souvent des stéréotypes et des opinions subjectives, ils*

¹ Ambasador, doctor în Istorie, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie și Filosofie, email: roitman.alexandr@gmail.com

offrent un aperçu précieux des conditions sociales et juridiques de la communauté juive. La législation de l'époque, bien que non unifiée, a influencé les droits des Juifs et entraîné un afflux en Bessarabie après son annexion par la Russie. Dimitrie Cantemir propose l'une des premières descriptions détaillées de la diversité ethnique en Moldavie, soulignant le rôle commercial des Juifs dans la société.

Mots-clés: Juifs, Moldavie, population, médiéval, législation, Bessarabie, Russie.

*

Populația evreiască a început să se stabilească în spațiul românesc cu precădere în perioada medievală târzie, iar cele mai multe informații utile referitor la această etapă istorică le găsim în relatările călătorilor străini, în hrisoavele vremii emise de către domnitori, precum și în lucrările scrise de cărturarii vremii și funcționarii ruși. Analiza acestora ne permite să adunăm și să analizăm informații despre populația evreiască de la acea etapă, răspândită în localitățile Moldovei istorice, și să elucidăm aspecte legate de evaluarea numerică, activitatea economică și viața cotidiană a evreilor care s-au așezat cu traiul pe teritoriul respectiv.

Informația prezentată în diferite memorii și documente, deși reflectă viziunea unor călători străini sau opinia și dispozițiile conducătorilor Moldovei, pot fi luate drept referință pentru o percepere comprehensivă a evreului în condițiile medievale respective. Totodată, este important să notăm că relatările contemporanilor trebuie tratate cu o doză sporită de analiză critică prin prisma hetero-stereotipurilor care existau în acea perioadă. Reflecțiile contemporanilor, care sunt prezentate mai jos, trebuie apreciate în contextul atitudinii, de cele mai multe ori, negative față de populația evreiască, care reiese din auto-stereotipuri, hetero-stereotipuri și stereotipuri existente în societate la etapa istorică vizată în analiza noastră. Cu alte cuvinte, relatările respective nu reprezintă altceva decât o părere subiectivă, expusă de către un singur individ sau de un grup etnic altui grup etnic și nu pot fi luate drept referință absolută pentru un studiu istoric, dar, alături de analiza obiectivă a documentelor de arhivă, poate servi drept un mecanism eficient de studiere a parcursului istoric al acestui popor.

De asemenea, trebuie notat că în ceea ce privește legislația, deși aceasta nu prezenta un corp clasic de legi, totuși materia legislativă formată de-a lungul perioadei medievale a devenit parte a cutumei legislative privind evreii, anume din acest considerent, studierea respectivei scurte perioade prezintă o necesitate pentru studiul de față. Tot aici, suplimentar, se cere remarcat faptul că, în contrast cu toate celelalte teritorii ale Imperiului Rus unde evreilor le era permis traiul, Basarabia, după anexare, a rămas unica unitate teritorial-administrativă, în care s-au păstrat normele legale de care se conducea regiunea în perioada istorică precedentă.

Acest fapt însemna că, inițial, privilegiile și imunitățile acordate de către domnitorii Moldovei și-au păstrat efectul încă pentru o perioadă de timp, ceea ce a determinat, în opinia noastră, un aflux de populație evreiască în regiunea Basarabia după anexarea de către Imperiul Rus. În acest context, se observă efectul important pe care l-a avut această proto-legislație a domnilor moldoveni, impact care se observă,

inclusiv, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea până la momentul când Basarabia devine gubernie.

Așadar, o primă descriere mai detaliată a evreilor din Moldova istorică o oferă Dimitrie Cantemir: „Doar cu greu ne-am putea închipui vreo altă țară, mărginită între hotare atât de înguste cum e Moldova și în care să încapă împreună atâtea neamuri diferite. În Moldova, în afară de moldoveni ai căror strămoși au revenit din Maramureș, mai trăiesc mulți greci, albanezi, sârbi, bulgari, polonezi, cazaci, ruși, unguri, nemți, armeni, evrei și țigani prolifici. [...] Evreii, de asemenea, sunt priviți ca supuși, fiind obligați să plătească anual un tribut bănesc mai mare decât cel obișnuit; n-au dreptul să exercite nicio funcție, în afară că o fac pe negustorii sau crâșmarii, pot să-și facă oriunde sinagogi, dar nu de piatră, ci de lemn. [...] Căci negustorii străini (turcii, armenii, evreii și grecii), care-s numiți, de obicei, gelepi, au luat în mâinile lor comerțul, din pricina nepăsării populației noastre, și, cumpărând, de obicei, foarte ieftin turme întregi de oi și de vite, le duc la Constantinopol și în alte orașe și acolo le vând cu preț dublu sau chiar triplu”².

Astfel, din cele relatate de Dimitrie Cantemir, aflăm despre ocupația principală a evreilor la începutul secolului al XVIII-lea, care, de rând cu alți negustori străini (turci, armeni, greci), se ocupă cu comerțul [internațional]. Tot aici, aflăm despre existența – în cazul evreilor – a unor măsuri prohibitive și impozite mărite, precum și despre interdicția de a se ocupa de altceva decât cu negoțul și despre deținerea de cârciumi, iar lăcașele de cult ale acestora pot fi construite oriunde, însă doar din lemn.

În epoca fanariotă, în perioada când la domnie se aflau Grigore Ghica al II-lea și Constantin Mavrocordat, în hrisoavele domnești găsim mai multe referințe la impozitarea distinctă a populației evreiești, dar și cazuri de scutire de la plata impozitelor. Un document din 13 aprilie 1727 al domnitorului Grigore Ghica al II-lea permite hahamului Iacob și hahamului Boroz de la Soroca să ia curupca³ de la evreii din Polonia, care vin la iarmarocul de la Soroca, și de la meserciii⁴ evrei: „Ю, Григорий Гика, воевод, Божию Милостию, Господарь Земли Молдавской. Дат-ам carte domniii mele hahamului jidovesc, lui Iacob și lui Boroz de la Soroca, ca să fie volnici cu carte domniii mele a merge la otacile de la iarmaroc și să aibă a lua curupca la toți jidovii din Țara Leșească, după cum le este obiceiul lor de veac. Și să aibă a lua și de la meserciii jidovești pre obicei, precum le scriu cărțile și de la alți domni ce au fost mai înainte de noi. Și nimeni să nu cuteze a sta împotriva cărții domniii mele”⁵.

² Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973, p. 297.

³ Un impozit colectat în cadrul comunității evreiești, de regulă, se percepea pentru carnea preparată conform cutumei religioase, o parte din banii colectați fiind vărsați și în visteria statului.

⁴ Meseriașii evrei plăteau impozit pentru ocupațiile profesate.

⁵ *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, (în continuare: I.M.R.E.R), vol. II/I, București, Ed. „Hasefer”, 1995, doc. 75, p. 54-55.

Referința la „hahamul jidovesc”, o funcție comunitară importantă, demonstrează că în orașul Soroca la acea etapă se atestă o comunitate evreiască semnificativă, deținând o infrastructură și o ierarhie proprie. Ulterior, în perioada domniei lui Grigore Ghica al II-lea, remarcăm documente de epocă, care se referă la scutirea de dări și de alte obligații fiscale a unor evrei din Iași⁶, ceea ce este un indicator al unei atitudini preferențiale față de comunitatea evreiască în acea epocă istorică. Hrisoave similare pot fi găsite și din perioada domnului Constantin Mavrocordat, drept exemplu servind actul din 20 iunie 1733 „despre scutirea de unele dări și obligații pe evreii Ilie și Iacov, cârciumari în târgul Suceava, urmând ca ei să plătească numai birul ca orândari”⁷.

O altă serie de documente din anii 1736-1741 vizează evreii din Moldova din timpul domniei lui Grigore Ghica al II-lea și se referă la unele înlesniri și scutiri de dări și impozite pentru evreii care s-au convertit la creștinism, acceptând botezul⁸, scutirea de orice impozite a evreilor ce lucrează pentru curtea domnească⁹, numirea starostelui breslei jidovilor din târgul Bârlad¹⁰, arenda podului leșesc umblător de la Soroca¹¹, numirea vornicului de Bârlad în calitate de judecător pe târgoveții de orice fel¹², împuternicirea starostilor evreilor din Iași de a strânge curupca de la toți evreii¹³, comerțul și cumularea dărilor¹⁴ etc.

Activitatea legislativă a domnului Constantin Mavrocordat a contribuit – prin facilitățile acordate negustorilor evrei – la o creștere și mai mare a numărului populației evreiești. În anul 1742, Constantin Mavrocordat emite un număr mare de documente ce vizează evreii din Moldova¹⁵, o atenție deosebită captând caracterul nediscriminatoriu al acestora nu doar față de evrei, dar și față de ceilalți locuitori ai Moldovei. Printre acestea pot fi enumerate: „Hrisovul cu privire la organizarea fiscală a țării”¹⁶ (a permis „jidovilor și armenilor” să repartizeze suma impozitului pe care trebuia s-o plătească între ei, astfel ca cei care erau mai înstăriți să poată achita o parte de impozit pentru cei săraci). Pot fi observate mai multe scrisori prin care Constantin Mavrocordat le oferă protectoratul său evreilor (sau oferă dreptate părții adverse¹⁷) din

⁶ *Ibidem*, doc. 93, p. 74; doc. 98, p. 82.

⁷ *Ibidem*, doc. 86, p. 65-66.

⁸ *Ibidem*, doc. 93, p. 74; doc. 113, p. 99-100; doc. 114, p. 100-101.

⁹ *Ibidem*, doc. 95, p. 75-76; doc. 98, p. 82.

¹⁰ *Ibidem*, doc. 106, p. 90.

¹¹ *Ibidem*, doc. 112, p. 99.

¹² I.M.R.E.R., vol. II/1, doc. 116, p. 102-103.

¹³ *Ibidem*, doc. 117, p. 103.

¹⁴ *Ibidem*, doc. 119, p. 107-108; Doc. 120, p. 108.

¹⁵ *Ibidem*, doc. 154, p. 135; doc. 171, p. 145; doc. 172, p. 145-146; doc. 173, p. 146; doc. 174, p. 146-147; doc. 176, p. 149; doc. 178, p. 149-150; doc. 180, p. 151.

¹⁶ *Ibidem*, doc. 122, p. 110-113.

¹⁷ *Ibidem*, doc. 138, p. 122; doc. 165, p. 142; doc. 185, p. 154.

diferite regiuni ale țării pentru întoarcerea unor datorii de către evrei sau evreilor¹⁸, pentru investigarea unor crime comise contra evreilor¹⁹, pentru scutirea evreilor de impozite²⁰ etc.

Mai mult ca atât, se atestă și litigii între etnici evrei, în care Constantin Mavrocordat intervine personal: „Dat-am carte domnii mele tuturor jidovilor ce au jăluit domnii mele pe hahamul lor că-i supără luându-li bani și alte angării²¹, băgându-i la cheltuială. Pentru aceasta, li-am dat această carte a domnii meli, să fie volnici a să apăra de haham și despre alți jidovi ce-ar veni dintr-alte părți, fără de voie lor să nu de niciun ban, afară din milostenie ce vor da cu voie lor. Și poroncim și ție, hahame, să te ferești, ca de acumu înainte niciun ban să nu li ei, că di ni-ar jălui mai mult, apoi n-a fi bine de tine”²².

Tot referitor la această perioadă, putem vorbi și de întemeierea de către evrei a unor orașe-târguri cu populație exclusiv evreiască. Drept exemplu pot fi aduse târgul Onișcani, Fălticeni, Mihăileni din județul Suceava²³. După cum consideră autorul E. Schwartzfeld, evreii au început să devină promotorii fondării orașelor și târgurilor, aducând prin legăturile lor comerciale negustori și de alte obârșii și contribuind, astfel, nu doar la comerțul din Moldova, dar și la dezvoltarea urbană și rurală.

Condițiile atractive, pe care domnii Moldovei le ofereau negustorilor evrei, au fost, până la urmă, factorul principal în întemeierea orașelor cu populație – dacă nu exclusiv, atunci majoritar – evreiască. Printre acestea se numără facilitățile fiscale, dreptul la deschiderea cârciumilor și dughenelor, dreptul de a percepe impozitele anuale (bezman) și multe altele.

În 1774, evreii târgului Chișinău au format o uniune, numită „Frăția evreiască de înmormântări”, prezidată de rabinul din Iași. De asemenea, în aceeași perioadă, au fost deschise instituții de caritate: „Pâine săracilor”, „Vizitarea bolnavilor”, „Educația copiilor orfani și săraci”²⁴. Toate acestea derivă din tradiția religioasă a evreilor, conform căreia vizitarea bolnavilor, acordarea ajutorului la înmormântări și organizarea mariajului fetelor din familii sărace le va aduce celor care o fac „mari onoruri în lumea de apoi”. Ținem să remarcăm aici, deși ne vom opri separat asupra numărului populației evreiești din Basarabia, faptul că L. Berg menționează că, în anul 1775, în Moldova locuiau circa 70.000 de evrei²⁵, iar în opinia lui I. Korn, evreii

¹⁸ *Ibidem*, doc. 126, p. 114-115; doc. 127, p. 115; doc 133, p. 118-119, doc.155, p. 135-136; doc. 166, p. 142.

¹⁹ *Ibidem*, doc. 130, p. 116-117; doc. 162, P. 140; doc. 167, p 142-143.

²⁰ *Ibidem*, doc. 149, p. 132; doc. 169, p. 144; doc. 189, p. 156.

²¹ Nume generic dat obligațiilor în muncă impuse în Moldova și Țara Românească.

²² *Ibidem*, doc. 188, p. 156.

²³ Elias Schwartzfeld, *Din istoria evreilor. Împopularea, reîmpopularea și întemeierea târgurilor și a târgușoarelor în Moldova*. București, Uniunea Evreilor Pămînteni, 1914, p. 16.

²⁴ Валентин Зеленчук, *Население Бессарабии и Поднепровья в XIX веке*, Кишинев, Издательство «Штиинца», 1979, p. 10.

²⁵ Лев Берг, *«Бессарабия». Страна – Люди – Хозяйство*, Петроград, «Огни», 1918, p. 119.

constituiau, la acea etapă, o populație de 50.000²⁶, ambele estimări însă, după părerea noastră, par a fi exagerate.

În 1778, în Soroca, ca urmare a creșterii numărului populației evreiești, s-a construit o sinagogă mare, fiind activă până în perioada interbelică și numită ulterior Templul Israelit²⁷.

Numărul mare al populației evreiești din Țara Moldovei este confirmat și de alte mărturii ale timpului. Bunăoară, Stefano Igo Raicevich, un bun cunoscător al Principatelor Române, afirma, în anul 1781, cu privire la evreii din Moldova că erau „foarte numeroși”²⁸. Într-un memoriu din 1787, contele d’Hauterive nota despre comerțul pe care evreii îl făceau în Moldova: „trebuie să recunoaștem evreilor ce este al lor: sunt cumpătați, plătesc dările fără vorbă, se îmbogățesc încet și nu-și trimit agonisirile peste hotare. Au dat chiar preț din produsele țării; înainte vreme, pieile de iepure se aruncau, dâșii au văzut că sunt cele mai frumoase din Europa, vând în fiecare an, în țara nemțească, peste o sută de mii de bucăți”²⁹.

Călătorul străin I. Lejeune, care vizitase Moldova în anul 1788, relatea: „comerțul și micile industrii de primă necesitate (în Valahia și în Moldova) se găsesc în mâinile străinilor. Printre ei se află, în primul rând, grecii, din Albania sau din Macedonia, după ei vin câțiva valahi din Transilvania și, în urmă, armeni și evrei din Galiția”³⁰.

În anul 1799, în Moldova apar primele kahal-uri în calitate de organe de autoadministrare, după exemplul polonez³¹. Kahal-ul, care era format dintr-un for rabinic, cumula funcții administrative, religioase și judecătorești³². În kahal se audiau cazuri legate de dispute religioase, fiind pusă în sarcina acestora administrarea comunității evreiești, dar și cea judecătorească. Kahal-urile țineau evreii în deplină ascultare, elaborând un sistem de reguli în viața de zi cu zi, cu aplicarea unor pedepse drastice celor care îndrăzneau să le încalce. În anul 1804, kahal-urile au căpătat atribuții fiscale, fiind obligate să asigure plata dărilor de stat³³, detaliile acestor politici le vom examina în capitolele următoare. Totuși, în acest context concret, este esențial să subliniem că parcursul acestor organe de autoadministrare a avut o influență majoră asupra evoluției comunității evreiești în secolul al XIX-lea și ulterior.

²⁶ Ицхак Корн, *Облик бессарабского еврейства*, Израиль, Издательство «Бейт Бессарабия», 2002, p. 5.

²⁷ Agenția Națională a Arhivelor, Fond 1393, inventar1, dosar 15, fila 4.

²⁸ Manașcu Cotter, *6 secole de conviețuire din istoria comunităților evreiești din România*, București, Editura „Hasefer”, 1997, p. 49.

²⁹ Manașcu Cotter, *op. cit.*, p. 49.

³⁰ *Ibidem*, p. 50.

³¹ Валентин Зеленчук, *op. cit.*, p. 64.

³² Kahalul ca formă de autoadministrare apare, inițial, în Polonia în secolele XVI-XVIII, iar în Imperiul Rus va activa în perioada 1772-1844, <https://eleven.co.il/jews-of-russia/until-poland-partitions/11902/>, accesat 14.10.2025.

³³ Валентин Зеленчук, *op. cit.*, p. 64.

În anul 1799, călătorul P. Sumarokov nota în jurnalul său că „orașul Dubăsari, aflat la o distanță de 15 verste de Grigoriopol, este așezat pe malul Nistrului, iar printre locatarii acestuia sunt moldoveni, bulgari, jidovi și câțiva ruși. În această localitate nu există un comerț adecvat, însă numărul mare de prăvălii cu diverse mărunțișuri și meșteșuguri pun totul în mișcare³⁴”.

Ulterior, P. Svinin, funcționar al Ministerului rus de externe, trimis în Basarabia în anul 1816, relatează următoarele despre evreii basarabeni: „Jidovii aici sunt de două neamuri: unii polonezi sau nemți, care au invadat zona după izgonirea lor din Spania, Polonia și Germania și vorbesc pe nemțește, iar alții ce vin din Turcia și Crimeea și vorbesc turcește; ei au o ură mare unii față de alții: cei polonezi îi urăsc pe cei turci ca samariteni, iar aceștia – pe polonezi ca fiind ipocriți superstițioși și mincinoși. Și, într-adevăr, jidovii turci, numiți *karaïmi*, sunt mult mai cinstiți, mai cu bun-simț, mai îngrijiți decât alții; jidovii polonezi, în esență, sunt cei mai nocivi cetățeni din toate punctele de vedere. A înșela un creștin ei consideră că nu este un păcat, ci că este o victorie a credinței lor. Aici, precum ca și în Moldova și Valahia, ei au intrat și s-au așezat cu traiul, în cea mai mare parte, în perioada când aceste pământuri au fost ocupate de către trupele ruse. Și acum, în Moldova și Valahia, de ei se are grijă cu strictețe și nu sunt admiși la rezolvarea problemelor importante, pe când în Basarabia ei participă nu numai la toate arendările de venituri, dar iau în posesie și sate. În toată Basarabia se numără până la cinci mii de familii evreiești³⁵”.

În memoriul său, elaborat în anul 1823, vice-gubernatorul F. Wighel face o caracterizare negativă evreilor și influenței acestora în Basarabia și indică asupra faptului că, „deoarece nu există aici niciun dosar penal în care, mai mult sau mai puțin, să nu fie implicați evreii, aceștia aflându-se sub un protectorat special din partea președintelui Judecătoriei penale [Kurik], pare de bun-simț să fie descrisă influența acestui popor numeros și nociv pentru locuitorii Basarabiei. [...] Acum să ne concentrăm asupra unui subiect important: asupra puterii israeliților, răspândite în Basarabia prin intermediul lui Kurik și motivele acesteia. Dragostea, dragostea (dacă acest cuvânt poate fi aplicat acestei persoane) a fost motivul principal al acestei stări a lucrurilor. [...] Când păcătosul bătrân [Kurik] s-a dedat pasiunii atotputernice, inimile israeliților s-au înfiripat cu speranță, în bătrâna lui jidovă evreii au văzut pe Estera, apărătoarea și susținătoarea Israelului, și, ascultând povețele privind influența acesteia, cei mai săraci dintre ei au părăsit Polonia și au venit cu miile. Aceștia cu toții au apelat la Kurik, care, fiind în legătură strânsă cu nobilii moldoveni, cu jidovii botezați, din răspuțeri i-a apropiat unii de alții și a contribuit la integrarea acestora, atunci au apărut și jidovii locali, care anterior se ascundeau în beznă. Anterior, aceștia practicau

³⁴ Павел Сумароков, *Путешествие по всему Крыму и Бессарабии в 1799 году. С историческим и топографическим описанием всех тех мест*, Москва, Университетской типографии, у Ридигера и Клаудия, 1800 [8], p. 234-235.

³⁵ Павел Свинин, *Описание Бессарабской области в 1816 году*, в «Записки Одесского общества истории и древностей», Т.6, Одесса, 1867, p. 206-207.

comerțul cu amănuntul și unele meșteșuguri, iar acum au început să primească comenzi, dreptul la colectarea impozitelor, să intre în posesia moșiilor deținute de boieri și au început să jefuiască și să intimideze populația locală. Sărmanii moldoveni, de secole prigoși, au putut totuși să păstreze simțul demnității umane, supunându-se tuturor, totuși nu au permis jidovilor să-i conducă, iar cei din urmă au rămas smeriți în fața țăranului. Dar acum vedem pe sărmanii mojici cu capul gol și aplecat în fața jidovului, soarta menindu-le și această ultimă înjosire. În alte pământuri, desigur, există mulți evrei iluminați, care nu împărtășesc viciile compatrioților săi, dar masele acestui popor, în special la noi, sunt superstițioși până la nebunie. Depravarea creștinului, aducerea lui la comiterea crimelor și susținerea în aceste acțiuni, jefuirea și condamnarea lui, în opinia acestora, sunt lucruri plăcute lui Iehova. [...] Înmulțirea și îmbogățirea lor în Basarabia este o adevărată molimă, de rând cu faptul că moldovenii simpli sunt cel mai neviciat popor din lume. [...] Dacă jidovul va bate sau va omorî un creștin, totul va fi ascuns, dar ar fi o nenorocire pentru un rus sau un moldovean, care se va încumeta să jignească un jidov, dacă o va face, apoi acesta va regreta lucrul dat³⁶”.

Aprecierea celor descrise de F. Wighel, în opinia noastră, a fost foarte bine făcută de către M. Danilov, care, în cercetarea sa cu privire la opera funcționarului rus, sublinia: „Contemporanii lui Wiegel, apreciind meritele lui literare, îl considerau un tip antipatic. P. Veazemski, care îl cunoscuse îndeaproape la cercul literar „Arzamas” (1815), a lăsat cel mai reușit portret al lui F. F. Wiegel: „În timpul vieții, el mereu s-a certat nu numai cu unii indivizi aparte, ci cu familii, orașe, regiuni și popoare întregi. N-a avut suferințe deosebite, însă mereu a fost nemulțumit de el însuși. Deși trăia în condiții destul de favorabile, el a trecut dureros prin viață, fiind mereu înțepat de spini și ace, care singur și le-a presărat”. Wiegel a fost subiectul multor epigrame, gustate în epocă, cea mai renumită fiind scrisă de un poet, astăzi uitat cu desăvârșire, S. A. Sobolievski, intitulată „Ah, Filip Filipovici Wiegel”³⁷”.

De asemenea, despre cum a fost perceput acest memoriu, în general și cu referire și la localnici, de către populația locală se notează: „Manuscrisul lui Wiegel despre existența căruia toată lumea din Chișinău a aflat prin cancelaria Consiliului Suprem, unde s-a copiat, a făcut o mare valvă în Basarabia. Toți moldovenii s-au simțit adânc jigniți de conținutul lui”. În notița lui M. Zuzulinov se mai preciza că „tineretul revoltat era gata, dacă nu să-l omoare pe Wiegel, cel puțin, să-i tragă o bătaie zdravănă”. Boierii basarabeni, printr-o scrisoare a mareșalului nobilimii Iancu Sturdza, au cerut îndepărtarea lui Wiegel din provincie ca fiind „vrăjmaș al poporului moldovenesc”. Ura împotriva lui Wiegel a atins cote maxime. Boierii moldoveni,

³⁶ Филипп Вигель, *Замечания на нынешнее состояние Бессарабии (октябрь 1823)*, Москва, Издательство «Университетская типография Страстной Бульварь», 1829, p. 19-21.

³⁷ Maria Danilov, *Pe urmele unui manuscris inedit din Chișinăul de altădată (Ф. Ф. Вигель, Замечания на нынешнее состояние Бессарабии, 1823)*, în „Identitățile Chișinăului”, Ediția 4, Chișinău: „Bons Offices”, 2018, p. 149.

membri ai Sfatului Suprem, au declarat guvernatorului că, dacă „Wiegel va veni la sedință, atunci ei vor părăsi-o”. Însuși Wiegel va mărturisi că împotriva lui era „întreaga națiune”. Ion Pelivan susține că, de fapt, „conținutul manuscrisului a zguduit adânc conștiința națională a tuturor intelectualilor moldoveni și i-a solidarizat pe toți în revolta și ura împotriva lui Wiegel, considerat din momentul acela dușman al poporului moldovenesc”³⁸. Deci distorsiunea narativului lui Wighel se referă atât la comunitatea evreiască, cât și la autohtoni.

În anul 1828, scriitorul și geograful I. Yakovenko face următoarele mențiuni despre evreii basarabeni: „Ocupațiile evreilor aflați în Valahia sunt aceleași ca și în Rusia și în alte locuri; unii dintre ei se ocupă cu comerțul, iar alții – cu anumite meserii. Dar de comerțul de băuturi alcoolice ei au fost îndepărtați. [...] Aproape toți locuitorii din zonele rurale ale Valahiei sunt protejați de acele înșelăciuni nemiloase, care adesea duc la ruina agricultorilor ce trăiesc în Basarabia, Polonia și chiar în Rusia”³⁹.

Funcționarul rus I. Aksakov, care a vizitat Basarabia în anul 1848, a lăsat următoarea relatare despre evreii basarabeni: „Evreii au fost impuși de facilitățile acordate Basarabiei să se mute acolo în cantități enorme, dintre care mulți se află acolo sub numele persoanelor demult decedate și locuiesc nu se știe unde, fără nicio înregistrare scrisă. Acest fapt îngreunează posibilitatea efectuării unui recensământ și clarificarea numărului lor și complică extrem de mult supravegherea din partea poliției. Dintre cei incluși numai în comunitatea evreiască de la Chișinău, 362 de familii se află în afara orașului, în locuri necunoscute, fără pașapoarte și fără a plăti taxe, care, până la urmă, se transformă în restanțe uriașe asupra coreligionarilor lor”⁴⁰.

La mijlocul secolului al XIX-lea, circa la 1850, A. Skalkovski menționa condițiile prielnice din Novorossia și Basarabia pentru evrei: „Regiunea Novorossiei este pământul făgăduinței pentru evrei. După regiunile vestice, unde numărul lor ajunge la 1/6 din întreaga populație și reprezintă întreaga masă a locuitorilor orașelor, doar gubernia Novorossiei și Basarabia le oferă un adăpost liniștit, iar cel mai important, un refugiu foarte profitabil”⁴¹. Cu referire la educația evreilor din Basarabia, istoricul A. Skalkovski face următoarea caracterizare: „Pe lângă școlile evreiești obișnuite și până acum inutile, avem două școli evreiești principale în Odessa

³⁸ Maria Danilov, *op. cit.*, p. 150.

³⁹ И. Яковенко, *Нынешнее состояние турецких княжеств Молдавии и Валахии и Российской Бессарабской области с картой; изображенное в письмах, с историческим и статистическим описанием сих земель, нравов, обычаев и домашнего быта тамошних жителей с росписями всех бывших донныне в Молдавии и Валахии господарей, и с объяснением разных чинов и их должностей*, Санкт-Петербург, типография А. Смирдина, 1828, p. 173-174.

⁴⁰ Иван Аксаков, *Записка о бессарабских раскольниках*, 1886, p. 5-6., <https://www.litres.ru/ivan-aksakov/zapiska-o-bessarabskih-raskolnikah/>, accesat în data de 14.10.2025.

⁴¹ Апполон Скальковский, *Опыт статистического описания Новороссийского края*, ч. I, *География, этнография и народонаселение Новороссийского края*, Одесса, типография «Л. Нитче», 1850, p. 303.

și Chișinău pentru copii de ambele sexe, unde aceștia învață cu mare plăcere: limba și literatura rusă, istoria, geografia, limbi străine și altele, obținând rezultate uimitoare. Mulți chiar frecventează gimnaziul și liceul, ceea ce deja constituie cel mai înalt nivel al educației noastre civice”⁴².

La sfârșitul anilor '50, în lucrarea sa, publicată în „Odesskii Vestnik”, K. Hanatski amintea despre rolul economic important al evreilor din Basarabia: „Evreul pentru moldovean este o persoană necesară. Tot de ce are nevoie va găsi, comod, la evreu. Unde se închiriază pădure – acolo este neapărat evreul; unde există un loc pustiu pentru pășunat – acolo este evreul; peste tot, potrivit sau nepotrivit, se lipește evreul. Vrei, nu vrei, dar trebuie să apelezi la jupân (așa îl numesc moldovenii pe evreu)”⁴³.

Anuarul statistic, pregătit de A. Zașciuc pentru anul 1862, scrie cu referire la evrei: „Acest popor este împrăștiat peste tot, iar în Basarabia constituie o parte semnificativă a populației, atât datorită numărului acesteia, cât și din cauza că aproape tot comerțul local se află în mâinile acestora. Printre evreii basarabeni se numără câteva familii care au venit din Moldova, unde s-au mutat din Spania în perioada prigonirilor regelui Ferdinand și reginei Isabela. Cea mai mare parte a evreilor însă sunt de origine germană și poloneză, care au inundat Germania și Polonia în evul mediu, când nu le era admisă locuirea în Moldova și acum ei au migrat din guberniile vestice în Basarabia, când această regiune a fost ocupată de către oștile ruse: după 4 ani de la alipirea Basarabiei la Rusia, aici s-au depistat 5 000 de familii (evreiești)”⁴⁴.

Printre evreii care locuiesc la Chișinău, continuă A. Zașciuc, sunt câteva familii cu studii extraordinare, dar aceste persoane, din cauza unor prejudecăți vechi ale majorității elitei locale puțin educate, nu-și regăsesc locul conform legislației în vigoare, nemaivorbind de câteva familii de evrei ale unor negustori bogați și educați și de faptul că, din 20 de medici ai regiunii, 10 sunt evrei, iar din 10 medici care fac practică liberă 2 sunt evrei. Pe de altă parte, majoritatea populației evreiești a regiunii o constituie masele evreiești (*еврейская чернь*), care, și în continuare, sunt impregnați de prejudecăți și viziuni vechi. Este inutil a oferi mai multe detalii despre masele evreiești, care sunt prezente peste tot, chiar și acolo unde locuirea le este interzisă de lege⁴⁵.

Unde sunt afaceri, unde se face comerț, unde se fac bani, acolo apare această clasă de oameni, cu chipul lor semitic de neuitat, cu egoismul și activitatea lor impulsivă. Acei evrei a căror îndeletnicire o reprezintă comerțul cu amănuntul și meșteșugăritul în orașele din Basarabia nu aduc prejudiciu nimănui, însă mulți dintre ei iau în posesie moșii și, sub protecția moșierilor, fură și asupresc pe țăranii locali. În

⁴² *Ibidem*, p. 304.

⁴³ К. Х[анатский], *Статьи из Сорок*, в «Одесский вестник», 1859, No. 140, 141.

⁴⁴ Александр Защукъ, *Материалы для географіи и статистики Россіи, Бессарабская область*, СПб, 1862, p. 171.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 172.

afară de aceasta, în mâinile evreilor să află aproape toate cârciumile și stațiile poștale. Orașele Hotin și Bălți, târgurile Noua Suliță, Lipcani, Sculeni și Fălești sunt locuite în totalitate de către obștile de contrabandiști evrei, care adăpostesc tot felul de fugari și infractori. Este nevoie încă de mult timp și îmbunătățiri, pentru a schimba spre bine viziunile și viața cotidiană a evreilor basarabeni în masa lor, care sunt reținuți în dezvoltarea lor de fanatismul (religios - *n.n.*) tsadikim-ilor lor⁴⁶.

În acest context, este important de menționat că relatarea lui A. Zașciuc a avut o influență majoră asupra istoriografiei ulterioare din țara noastră, fapt care a generat o perpetuare a acestei descrieri subiective în viitoarele cercetări științifice.

Un alt funcționar rus, A. Schmidt, în aceeași perioadă, în 1863, nota că scrie despre evrei fără prejudecăți, deși subiectul la acea etapă trezea dezbateri aprige: „Pentru că un adevărat patriot trebuie, înainte de toate, să aibă grijă de eradicarea acelor începuturi care nu pot, în niciun caz, să aducă onoare națiunii sale <...> Însă, de îndată ce se vorbește despre evrei, și mai ales despre semnificația economică a existenței lor, în raport cu restul populației, atunci începe cea mai aprinsă polemică, fără limite, care încearcă adesea să ne demonstreze că acest lucru este contrar principiilor general umane, iar subiectul se întoarce într-un mod care face să pară că se scrie împotriva evreilor, că se atacă umanitatea lor și așa mai departe. Eu vorbesc aici despre evrei, la fel ca despre maloruși, moldoveni și alții, și vorbesc despre acele date pe care le prezintă acest neam, vorbesc despre locul pe care îl ocupă în viața socială a regiunii. De aceea, repet, îi privesc pe evrei ca pe orice altă națiune ce face parte din umanitate, care, la fel ca orice alt neam, este înclinat chiar să-și transforme instinctele bune într-o direcție negativă, atunci când circumstanțele o permit”⁴⁷.

„Când evreul face comerț, el trăiește pe seama muncii altora, pe seama slăbiciunilor altora și, în general, activitatea sa este dăunătoare pentru mediul pe care l-a ales ca domeniu. Evreul, ca negustor, este o persoană destul de utilă în cadrul societății – în calitatea lor de motor al comerțului și de concurent –, însă doar până în momentul în care nu găsește oportunitatea de a transforma ocupațiile sale într-o monopolizare atât de tentantă nu doar pentru evrei. Totuși, gubernia Herson este protejată de dezvoltarea unor monopoluri prea extinse și diversificate tocmai datorită concurenței evreilor”⁴⁸.

„Ei, pe lângă răspândirea alcoolismului, pe care se bazează bunăstarea celei mai mari părți dintre ei, pentru a atrage mulțimea, angajează adesea muzică. Sub această muzică dansează toți, iar distracția ia adesea caracterul celei mai imorale orgii, la care martori și chiar participanți sunt copiii”⁴⁹.

⁴⁶ *Idem*, p.172-173.

⁴⁷ Александр Шмидт, *Материалы для военной географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Херсонская губерния*, ч. 1., СПб, 1863, p. 510-511.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 517.

⁴⁹ *Idem*, p. 520.

În același context, referitor la rolul evreilor în comerțul cu băuturi alcoolice în sate, este interesantă relatarea călătorului rus Kelsiev, care, în notele sale de călătorie, menționează că, într-un sat tipic rusesc, două instituții sunt importante: acestea sunt biserica, condusă de preot, și cârciuma, condusă de un evreu, ambele fiind mereu într-o competiție pentru atragerea de „clienți”⁵⁰.

O relatare pe măsură, la mijlocul secolului al XIX-lea, o oferă și o altă lucrare, care face o descriere regională și care relatează că „dintre naționalitățile venetice, se remarcă populația evreiască. Evrei în România sunt extrem de mulți, doar la Iași fiind circa 30 000, numai că aici ei nu sunt hasizi, care reprezintă un număr mic. Totodată, această mică parte se dedă completamente ritualurilor sale – citesc rugăciuni conform ordinii de zi, postesc, execută spălările ritualice de câteva ori pe zi –, precum și tuturor practicilor religioase. Se căsătoresc de la vârsta de 10-14 ani. Numărul celor care nu sunt hasizi este mai mare și aceștia sunt mai educați, nu au aceleași prejudecăți și își trimit copiii în școlile creștine. Ambele secte au o ură reciprocă acerbă, precum toți sectanții din alte religii. Hasizii nici măcar nu-i consideră evrei pe coreligionarii săi din alte secte. În România ei se împart în spanioli și polonezi. Cei spanioli au venit din Turcia, unde au migrat în secolul al XVI-lea din Spania și Portugalia. Ei sunt mai civilizați decât cei care au venit din Galiția și Rusia. În Moldova ei sunt până la 50 000, în Valahia – mai puțini, respectiv, în Odessa sunt mai mulți decât în toată Moldova (până la 47.000 și 6.000 aflați temporar). Evreii din Odessa, după cum se cunoaște, se deosebesc prin dezvoltarea lor de toți ceilalți evrei din Rusia. Elementul evreiesc în diferite birouri din Odessa este destul de european după modul de a gândi, educație și tact. Din evreii din Odessa 13 sunt scriitori (ebraică, germană, rusă – 9, franceză și italiană – 4). În cele 3 școli de stat și 27 de școli private sunt 2.000 de profesori, la un număr de 53.000 de evrei doar 2 sunt incuți și 7 bețivi, cu toate că în Odessa sunt 4.300 de cârciumi, care sunt ținute de populație creștină de toate naționalitățile. La noi o casă evreiască obișnuită se consideră un exemplu de murdărie și lipsă de curățenie. Aici, dimpotrivă, casele lor se deosebesc prin curățenie și ordine, pereții casei sunt văruiți, podelele sunt spălate, cel puțin, o dată pe săptămână, paturile și vesela nu sunt bogate, dar se remarcă prin curățenie. Evreii se ocupă de comerț, vinderea vinului și meșteșugărit. Rușii, în general, au atât de multe prejudecăți despre evrei, că nu văd nimic bun în aceștia, dar aceste prejudecăți sunt față de un subiect puțin cunoscut”⁵¹.

Călătorul Afanasiev-Ciujbinski⁵², în anii 1861-1863, a descris evreii din Basarabia și viața lor cotidiană, ocupațiile în felul următor: „Rușii vând porumbul evreilor locali la un preț derizoriu, cei din urmă având diverse modalități să se

⁵⁰ Василий Кельсиев, *Путешествие по Галичине и Молдавии*, СПб, Издательство «Типография Литвак В. Р.», 1862, p. 202-203.

⁵¹ Румыния: Рассказы о Бессарабии, Буковине, Молдавии и Валахии. С историческими очерками, Одесса, тип. «Л. Нитче», 1867 (обл. 1868), p. 71-74.

⁵² Александр Афанасьев-Чужбинский, *Поездка в Южную Россию. Очерки Днестра*, СПб, [Тип. Мор. мин-ва], 1861-1863, ч.2, 1863, [2], p.14.

folosească, aproape gratis, de munca țăranului. Din toți evreii Imperiului Rus – trebuie spus adevărul – nicăieri nu există fanatici atât de înrădăcinați și lipsiți de scrupule, precum sunt evreii basarabeni. Pretutindeni, acest trib, cât de cât, se lasă deja influențat de timp. Peste tot se observă primele elemente ale reformării lor interne, deși încă puțin sesizabile de ei înșiși. Aceste simptome dau senzația unor schimbări spre bine, cel puțin, în următoarea generație. Evreii basarabeni parcă sunt înconjurați de un zid chinezesc de orice influență din afară și profită din contul moldovenilor și rușilor, utilizând nu doar tot felul de metode interzise, dar reușind și inventarea unor noi șiretlicuri inimaginabile. Aceasta este un ulcer pentru populația credulă și blândă. [...] Punând mâna pe inimă, se poate spune că evreii basarabeni sug toate sucurile sănătoase din plai în detrimentul organismului semibolnav, care, în pofida condițiilor locale favorabile, nu poate să revină în stare normală din cauza particularităților administrative. Copiii Israelului se regăsesc în orașe și târguri. Există, de exemplu, în ținutul Hotin, în târgul Briceni, unde locuiesc cinci mii și jumătate de locuitori și unde mai puțin de 10% sunt creștini. Despre masa de evrei se poate judeca după numărul de instituții educaționale, care ajunge la 17. Niciuna din familiile evreiești nu practică agricultura, toți practică comerțul sau trăiesc din venituri suplimentare. Totuși trebuie recunoscut faptul că evreii basarabeni cunosc la perfecție limba moldovenească și dialectul rusnac, și din această cauză nu întâmpină impedimente în interacțiunea cu oamenii simpli. Pentru dreptate însă, trebuie spus că doar evreii oferă plaiului propulsie economică, fără ei ar fi doar o stagnare”⁵³.

Așadar, marea majoritate a lucrărilor din perioada secolelor XVIII-XIX descrie activitatea și viața cotidiană a evreilor în termeni peiorativi. Aceasta se datorează faptului că părerile călătorilor străini sunt redată subiectiv și, deseori, fără o documentare adecvată. Imaginile contrastante ale evreilor basarabeni prezentate de diferitele surse din secolul XIX reflectă complexitatea statutului lor în societatea basarabeană. Pe de o parte, evreii erau un grup economic vital, care sprijinea comerțul local și era esențial pentru dezvoltarea regiunii, iar pe de altă parte, erau priviți cu neîncredere și ostilitate, din cauza prejudecăților religioase și sociale, dar și a comportamentului lor economic adesea considerat exploator. Aceste atitudini și percepții negative au continuat să modeleze relațiile dintre evrei și populațiile majoritare în deceniile care au urmat, influențând profund viața socială și politică din Basarabia și din alte regiuni ale Imperiului Rus.

Populația evreiască din Moldova medievală a avut un rol semnificativ în cadrul social și economic al regiunii, deși condițiile în care trăiau erau reglementate prin norme adesea restrictive. Activitatea economică a evreilor era concentrată în comerț, adesea în asocieri cu alte grupuri etnice (turci, greci, armeni), iar unele dintre reglementările lor specifice, cum ar fi interdicțiile de a ocupa funcții publice sau de a construi lăcașuri de cult din piatră, reflectă statutul lor de „străini” în fața autorităților locale. Deși impozitele aplicate evreilor erau mai mari, există dovezi de scutiri și

⁵³ *Ibidem*, p.22-23.

privilegii acordate anumitor membri ai comunității, ceea ce sugerează o relație complexă între evrei și conducerea domnească, bazată pe interesul economic și pe anumite concesi politice.

Astfel, din cele prezentate mai sus reiese că prezența evreilor în Moldova medievală nu doar a influențat economia regiunii, dar și a fost marcată de un sistem legislativ și social în continuă evoluție, care reflecta atât un anumit grad de integrare, cât și o separare clară între evrei și populațiile autohtone. Această dualitate a permis evreilor să joace un rol important în comerțul internațional al regiunii, dar și să rămână sub un regim de reglementări specifice, care își aveau rădăcinile în tradițiile locale și în politica domnească.

Totodată, relațiile dintre evreii din diferite regiuni și cu restul populației au fost uneori tensionate, iar imaginea lor era adesea marcată de prejudecăți și stereotipuri. Conform relatărilor oficialilor și călătorilor străini, evreii erau percepuți de unii ca fiind prosperi și influenți, dar și ca un grup responsabil pentru diferite disfuncționalități sociale, economice și politice. Astfel, conflictele etnice și religioase între evrei, dar și între evrei și populația autohtonă au contribuit la consolidarea unor stereotipuri negative care au persistat în perioada modernă.

În concluzie, în perioada medievală și modernă, evreii din Moldova și Basarabia au fost o comunitate complexă, având o influență semnificativă asupra comerțului și urbanizării, dar care a avut și o relație ambivalentă cu autoritățile și populațiile locale. Impactul lor asupra economiei și asupra structurii sociale a regiunii rămâne un subiect important de studiu, evidențiind nu doar succesul lor în comerț, ci și provocările și conflictele interne și externe cu care s-au confruntat.